

IDEOGRAMELE ȘI DETERMINATIVELE ÎN LINEARUL B

DE

ARAM M. FRENKIAN

În două studii anterioare, unul publicat în *Dacia* II 1958 și altul în *Studii Clasice*, I, 1959, stabilisem patru categorii de semne ale scrierii lineare B din Creta și din Grecia continentală : 1) Semne cu valoare fonetică ; 2) Ideograme ; 3) Determinative și 4) Abreviațiuni.

O cercetare mai atentă ne-a făcut să ne modificăm părerea despre semnele ideografice și cele determinative, modificare pe care o vom expune în acest studiu ¹.

În general, când se lucrează cu analogii câștigate din alte civilizații, trebuie a fi foarte atent, întrucît sub analogii superficiale se pot ascunde deosebiri esențiale, când se consideră un fenomen în aparență similar în două civilizații diferite.

Mai întii vom determina sensul ideogramelor și determinativelor în scrierea egipteană și apoi în cea sumero-akkadiană, pentru a le compara apoi cu semnele din scrierea lineară B din Grecia proto-istorică.

În scrierea hieroglifică egipteană există trei feluri de semne : 1) Semne fonetice, notînd consoane (numai consoane), fie cîte una izolată, fie două la un loc sau chiar și trei consoane.

2) Semne ideografice care notează un cuvînt întreg printr-un desen mai mult sau mai puțin stilizat și care se citește cu valoarea fonetică întregă a cuvîntului notat. Spre exemplu :

○ = Re⁶ , «Zeul Soare».

3) Determinative, semne care se pun pe lîngă un cuvînt scris fonetic și îi înlesnesc citirea, întrucît scrierea hieroglifică, care notează numai consoa-

¹ Aceste modificări au fost în parte urmarea unor observații făcute de dl. John Chadwick într-o scrisoare. D-sa propune, ca exemplu, analogia cu ideogramele chineze întrebunțate în scrierea japoneză, dar aici sîntem într-un domeniu și mai depărtat de lumea egeană.

nele unui cuvînt, poate da loc la confuzie în citirea unui cuvînt. Determinativele prezintă și ele ființa sau obiectul notat sub formă stilizată și se pun după cuvîntul scris fonetic. Ele nu se citesc.

Nu este întotdeauna net determinat cînd un semn are valoare de ideogramă și cînd e determinativ. Spre exemplu este o ideogramă reprezentînd imaginea soarelui și se citește *Re'*. Linia verticală de sub semnul indică caracterul ideografic al semnului. Dar, cuvîntul *Re'* «Zeul Soarelui» se poate scrie și fonetic adăugîndu-se semnul care face acuma funcție de determinativ :

 Re'

Și scrierea cuneiformă din Mesopotamia are semne fonetice, ideografice și determinative, dar natura lor este cu totul alta. Din cauza caracterelor cuneiforme nu poate fi vorba de desene stilizate ale ființelor și obiectelor scrise¹. Apoi, akkadienii au adoptat scrierea de la sumerieni, așa încît acest lucru a dat un caracter specific scrierii lor. Astfel, un semn scris *k a* în sumeriană se poate lua ca ideogramă (transcris în acest caz cu majuscula KA) și citi în akkadiană *pûm* = «gură», «obraz». Dar același semn se poate citi tot în sumeriană *e n i m* și citi ca ideogramă (ENIM), în akkadiană ca *amâtum* = «cuvînt», «poruncă». Avem aici două din alte multiple lecturi ale semnului în chestiune, în sumeriană și akkadiană.

Aceasta este scrierea ideografică în akkadiană. Dar un cuvînt akkadian se scrie de obicei fonetic, notîndu-i-se silabele una cîte una, cu semne avînd valoarea lor fonetică luată din sumeriană. Astfel semnul pentru *k a* din sumeriană poate intra în compoziția notării silabelor unui cuvînt akkadian cu valoarea silabică *ka*. Dar același semn poate avea și alte valori silabice, care uneori trec de numărul 20. Tot astfel, același sunet silabic se poate nota cu peste douăzeci de semne diferite. Cu toate aceste dificultăți, assiriologii citesc textele akkadiene și se descurcă în ele.

Dar și în akkadiană există determinative, și anume atunci cînd o ideogramă exprimă o noțiune colectivă și se pune pe lîngă numele scris fonetic al unei ființe sau al unui obiect special din acea categorie, ideograma are valoare de determinativ. Determinativul în akkadiană se pune înainte sau după cuvîntul scris fonetic. Astfel de determinative sînt : *ilu-* «zeu», *matu-* «țară», *kakkabu-* «stea», *šarru-* «rege» etc. și se transcrie cu caractere latine petit, puse înainte sau după numele respectiv.

Caracterul de desen stilizat al ideogramelor în linearul B ne-a făcut mai întîi să ne gîndim la analogia cu scrierea hieroglifică egipteană, excluzînd analogia cu scrierea cuneiformă sumero-akkadiană așa de specifică.

Totuși, o cercetare mai amănunțită a așa-numitelor ideograme din linearul B ne arată că avem de-a face cu ceva de natură diferită față de ideogramele și determinativele din vechea egipteană și din sumero-akkadiană.

¹ Deși în sumeriana primitivă, prin urmare la origine, ele se bazează pe desene stilizate.

Mai întâi ideogramele-determinative din linearul B apar aproape exclusiv înaintea cifrelor textelor de contabilitate. Dacă ar fi fost vorba de determinative, ele ar fi trebuit să apară nu numai aici, ci și în interiorul rîndurilor, pentru a preciza lectura și a altor cuvinte, care nu sînt urmate imediat de cifre.

Prin urmare în textul *Ra* 1540, ideograma 𐀀 după cuvîntul scris fonetic *pa-ka-na* și înaintea cifrei 50 nu reprezintă un determinativ, ci este indicator al obiectelor și ființelor a căror cifră e dată (cum ar fi kg., km., etc. în limbile moderne, puse pe lîngă o cifră, deși și această analogie nu este întru totul valabilă).

În textul din Cnossos *As* 1516, avem semnul 𐀀 după fiecare nume de bărbat al unei liste (31 de nume urmate de 31 semne ca cel de mai sus). Aici analogia cea mai justă ar fi cu determinativul akkadian, unde ideograma exprimă o noțiune colectivă. Aici, noțiunea colectivă ar fi aceea de OM. La sfîrșitul enumerației avem semnul 𐀀 întrebuițat înaintea unei cifre, aici 31, drept ideogramă.

Mai relevăm un caracter al așa-ziselor ideograme în scrierea lineară B, care nu se întîlnește nici în scrierea egipteană, nici în cea sumero-akkadiană, anume notarea în semnul ideografic a unor atribute ale obiectului în chestiune. Astfel în textul din Pylos *Ta* 641, avem semnul ideografic al unui vas cu trei toarte, altul cu patru toarte și altul fără toarte, notînd atribute ale vaselor numite $\delta\pi\alpha\varsigma$, care apar separat în scrierea fonetică drept atribute ale substantivului: $\tau\rho\acute{\omega}F\epsilon\varsigma$, $q^w\epsilon\rho\acute{\omega}F\epsilon\varsigma$ și $\acute{\alpha}\nu\acute{\omega}F\epsilon\varsigma$. Prin urmare încă o particularitate care diferențiază ideograma linearului B de ideogramele din egipteană și sumero-akkadiană. Și în textul *Ta* 641, semnele ideografice ale vaselor sînt urmate de cifre; tot astfel, în rîndurile anterioare ale textului, ideogramele trepidelor sînt urmate de cifre.

Mai există și texte în care numeralele nu sînt precedate de ideograme sau determinative. Astfel textul din Mycenae publicat de Sp. Marinatos, Βασιλική μυρεψεία etc. în Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 33 (1958), p. 161—173 avînd în total 12 rînduri. În fiecare din cele 10 rînduri sînt date cîte două nume, al doilea fiind acompaniat de semnul *qe* (= $\tau\epsilon$) și de cifra 2, iar două rînduri (1 și 11) au cifra 1, tot neprecedat de semn ideografic-determinativ. La fel e și cu textul din Cnossos V 831, al cărui caracter nu ne este încă clar, în care, după Chadwick¹, am avea o listă de nume proprii neurmăte de ideograme-determinative.

Din prezentarea succintă pe care am făcut-o, se constată că așa-numitele ideograme-determinative din scrierea lineară B au un caracter specific care le diferențiază atît de semnele cu caracter întrucîtva similar din scrierea hieroglifică egipteană, cît și din scrierea cuneiformă sumero-akkadiană. Cu egipteană ele ar avea în comun, pînă într-o măsură oarecare, caracterul de desen

¹ Comunicare prin scrisoare. Mulțumim pe această cale d-lui John Chadwick pentru multe și prețioase sugestii pe care ni le-a făcut în domeniul studiilor privitoare la lectura linearului B.

stilizat al obiectelor și ființelor marcate, iar cu akkadiana, caracterul de noțiuni colective ale unor semne din linearul B. Caracteristic acestora este faptul că se pun mai cu seamă înaintea cifrelor din liste și că ele pot preciza nu numai un obiect, ci concomitent anumite atribute ale obiectelor.

În această situație, pentru a evita orice fel de confuzie, ce nume să dăm acestor semne din linearul B? Cel de «clasoare» nu ni se pare adecvat. Diferențele nu împiedică darea aceleiași denumiri, cum e cazul în egipteană și akkadiană: aceiași termeni de ideogramă și determinativ, sînt întrebuiți în ambele scrieri, cu tot caracterul lor diferit, pe baza elementelor comune. Deci se pot păstra termenii de ideogramă și determinativ, întrebuițindu-le de la caz la caz. Ne-am fi gîndit la termenul ideogramă-determinativ, dacă n-ar fi fost prea lung pentru uzul comun.

Deci, dacă știm de ce este vorba, n-are importanță faptul că se dă un nume sau altul. De aceea am ținut să facem aceste precizări, ca să fixăm mai bine sensul semnelor din linearul B pe care le-am numit ideograme și determinative. În definitiv, aceste denumiri se aplică de savanți în domeniul limbilor egipteană și sumero-akkadiană, deși ele exprimă fenomene doar în parte asemănătoare, iar în parte destul de diferite. Așadar se poate întrebuița termenul «ideogramă» și pentru fenomenul grafic din linearul B, cu condiția de a-i reține sensul specific pe care îl are în această scriere, eventual scriindu-l pus între ghilimele, pentru a marca acest lucru, ceea ce de altfel nu este cu totul necesar.

ИДЕОГРАММЫ И ДЕТЕРМИНАТИВЫ В ЛИНЕАРЕ В

РЕЗЮМЕ

Автор настоящей работы устанавливает четыре разновидности знаков в линейаре В, а именно: 1, знаки с фонетическим значением; 2, идеогаммы; 3, детерминативы; 4, сокращения; он рассматривает идеогаммы и детерминативы, отмечая, что хотя последние и представляют сходности, их все же нельзя смешивать ни с идеогаммами и детерминативами иероглифической египетской письменности, ни с соответствующими знаками шумероаккадского клинописного письма.

Вместе с египетскими знаками идеогаммы и детерминативы линейара В изображают (это является их общим свойством) стилизованные начертания одушевленных и неодушевленных предметов, а вместе с шумеро-аккадскими детерминативами они вносят характер указателя некоторых коллективных понятий. В линейарном письме знаки ставятся перед цифрами и обозначают также специфические определения одушевленных или неодушевленных предметов.

Несмотря на все расхождения, можно сохранить термины «идиогаммы» и «детерминативы», принимая во внимание специфическое значение, которые они имеют в линейаре В.

LES IDÉOGRAMMES ET DÉTERMINATIFS DANS LE LINÉAIRE B

RÉSUMÉ

Après avoir établi 4 catégories de signes dans l'écriture linéaire B : 1. signes à valeur phonétique ; 2. idéogrammes ; 3. déterminatifs ; 4. abréviations, l'auteur étudie les idéogrammes et déterminatifs, montrant que ceux-ci ne se confondent ni avec les idéogrammes et déterminatifs de l'écriture hiéroglyphique égyptienne, ni avec ceux qui appartiennent à l'écriture cunéiforme suméro-akkadienne.

Un caractère commun des idéogrammes et déterminatifs du linéaire B et de l'écriture égyptienne est celui de représenter des êtres et des objets à l'aide de dessins stylisés. Quant aux déterminatifs suméro-akkadiens, ils ressemblent aux premiers par le fait qu'ils peuvent indiquer des notions collectives. Dans l'écriture linéaire B, ils précèdent les chiffres et peuvent en même temps exprimer des attributs spécifiques de certains êtres ou objets.

Malgré ces différences, on peut garder les dénominations d'idéogrammes et déterminatifs, à la condition de retenir le sens spécifique qu'ils ont dans le linéaire B.
